

Ugroženi jezici danas – nestanak jednom, nestanak zauvijek

Europski dan jezika, koji se od 2001. obilježava 26. rujna svake godine, zapravo je već tradicionalna prigoda da se na početku novoga godišnjeg doba, jeseni, a s njime i nove sezone, školske i radne, podsjetimo zašto su nam jezici važni. O tome da je učenje jezika važno kako bi se povećala višejezičnost i međukulturno razumijevanje te promovirala bogata jezična i kulturna raznolikost uz poticanje cjeloživotnoga učenja u školi i izvan nje već smo umnogome i pisali, no poticanje cjeloživotnoga učenja jezika u školi i izvan nje te sama njihova govorna uporaba važna je da se jezici očuvaju, da ne izumru.

Kad je riječ o tome koliko se jezika i u kojim zemljama u svijetu govori, ne može se zaobići podatak da se više od polovice svjetskih jezika govori u samo osam zemalja, a stručna literatura navodi da je riječ o Indiji, Brazilu, Meksiku, Australiji, Indoneziji, Nigeriji, Papui Novoj Gvineji i Kamerunu. Ako se tomu pribroje njihova okolna pogranična područja, odnosno druge zemlje s kojima graniče, riječ je o uistinu velikoj jezičnoj raznovrsnosti, premreženoj kulturnim i društvenim utjecajima, odnosno etničkim, nacionalnim identitetima.

No nemaju svi jezici jednak status niti imaju isti broj govornika, a što je manji broj govornika, jezik postaje, kao i osoba, ranjiv, pogotovo u susjedstvu drugih većih jezika. U ovome trenutku Papua Nova Gvineja čini se dalekom, isto kao i Indonezija ili Indija, iako je logično da i na nabrojanim područjima jezici izumiru u velikoj mjeri, na što su, općenito gledajući, pogotovo u prošlosti, utjecale prirodne katastrofe, masovna glad, bolest, rat i genocid. Primjerice, cunami jakih razmjera može ugroziti i jezike jer životno ugrožava njihove govornike, pa se tako možemo prisjetiti da je u Indijskome oceanu prije petnaest godina jedan takav cunami razorio i obalu od Indonezije sve do Somalije u Africi izbrisavši oko dvjesto osamdeset tisuća ljudi u veoma kratkome vremenu. Ljudi, ali i jezika kojima su govorili.

Gledajući iz našega zemljopisnog kuta, zanimljivo bi bilo promotriti i kakvo je danas stanje u bližemu susjedstvu, u Europi.

Budući da su jezična i kulturna raznolikost jedno od temeljnih načela Europske unije, kako se primjerice i navodi u članku 22. *Povelje o temeljnim pravima*, koji glasi: „Unija poštuje kulturnu, vjersku i jezičnu raznolikost”, obavljena su istraživanja o tome što bi danas na europskim prostorima moglo ugroziti jezike.

UNESCO (engl. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*; hrv. Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu) u svojem interaktivnom *Atlasu ugroženih jezika u svijetu* (u kojemu se podatci učestalo posuvremenjuju) ističe da je jezik ugrožen ako ne odgovara zahtjevima ili pokazuje loš rezultat u odnosu na određene znanstveno utvrđene kriterije, kojih je zapravo mnogo, a ovom prigodom izdvajamo:

- međugeneracijsko prenošenje jezika
- udio govornika u ukupnome stanovništvu
- jezičnu uporabu u različitim javnim i privatnim kontekstima
- prihvaćanje novih medija, dostupnost materijala za učenje i poučavanje jezika
- stajališta i politiku vlade i institucija prema jeziku, uključujući službeni status i uporabu
- stajališta samih članova zajednice prema vlastitome jeziku.

Uistinu, koliko dobro svoj jezik sami uspijemo naučiti, izbrusiti, pronijeti i proslaviti – toliko smo u svakome trenutku i zaslužni, pojedinačno i skupno, za njegovu opstojnost. Širom svijeta danas se govori oko 6000 jezika, ali se njihov broj stalno smanjuje. Naime, statistika kaže da oko četvrtinu tih jezika govori manje od tisuću ljudi, a često je riječ o starijim osobama. Odlaskom posljednjega govornika nestaje i jezik, ali ne samo jezik, nerijetko nestaju i sjećanja, stoga je dokumentiranje jezika, digitalnim i drugim zapisima, itekako važno. Konkretno, revitalizacija jezika (ali i njegovih dijalekata) može biti uspješno povezana s korištenjem digitalnim medijima, uključujući društvene medije, kako bi se zapravo angažirale i mlađe generacija u njegovu očuvanju. Da nije društvenih mreža (npr. *Facebooka*), ne bismo, recimo, znali da se u Medulinu u Istri, na razini općine, ove godine međunarodni Dan materinskoga jezika obilježio i obrazovno-zabavnim događanjem *Lovci na domaće beside*, na kojemu su učenici nižih razreda osnovne škole sa svojim učiteljima, roditeljima i gostima „lovili” dijalektne riječi, ponavljali ih, ujedno i učili, ali i spašavali od zaborava, i to igrom.

Mnogo je važnih dokumenata na europskoj razini posvećeno jezicima. U njima se ističe očuvanje i zaštita bogate jezične baštine. Na primjer, u članku 167. *Ugovora iz Lisabona* navodi se da „Unija pridonosi procvatu kultura država članica, poštujući pritom njihovu nacionalnu i regionalnu raznolikost”. Kategorija ugroženih jezika obuhvaća i jezike koji

.....
 Širom svijeta danas se govori oko 6000 jezika, ali se njihov broj stalno smanjuje. Naime, statistika kaže da oko četvrtinu tih jezika govori manje od tisuću ljudi, a često je riječ o starijim osobama.

su ugroženi samo na posebnome području, na kojemu je broj govornika u zajednici u znatnome opadanju, i slučajeve kad statistika uzastopnih popisa stanovništva pokazuje veliko smanjivanje broja govornika određenoga jezika. Posebnu pozornost trebalo bi posvetiti jezicima koji su u opasnosti od izumiranja, i to prepoznavanjem višekulturnosti i višejezičnosti, ali i konkrentim poučavanjem na materinskome jeziku naroda jer se to smatra najdjelotvornijim načinom učenja i očuvanja jezika.

Povezano s tim, dokumentiranje jezika ili jezikoslovno dokumentiranje zapisivanje je jezičnih praksa određene govorne zajednice i razlikuje se od opisivanja jezika kojemu je svrha zapisivanje i analiziranje njegovih značajka na svim ili odabranim gramatičkim razinama uz donošenje pravila koja među njima vladaju. Dokumentirati jezik nužno je višedisciplinski posao jer zadire u jezikoslovlje, etnografiju, psihologiju i druge discipline. Primjerice, s popisa dvadeset četiriju ugroženih jezika u Europi danas se dokumentiraju tri ugrožena jezika u Hrvatskoj: rusinski, istrorumunjski i arbanaški, točnije riječ je o njihovoj muzealizaciji (Kolbas, Irena. 2011. *Dokumentiranje i muzealizacija ugroženih jezika Hrvatske*). Kako bismo i mi obilježili Europski dan jezika i sačuvali ova tri stara jezika od zaborava, reći ćemo nešto o njima.

S povijesnoga i strukturnoga stajališta istrorumunjski je zapravo dijalekt rumunjskoga jezika, ali koji gotovo jedno tisućljeće nema dodira s prostorom matičnoga jezika. Govornici Žejana i Nove Vasi u Istri zovu ga žejanski i novošanski. Početkom šezdesetih godina 20. stoljeća taj je idiom govorilo oko 1250 – 1500 ljudi u nekoliko sela i zaselaka, a od sedamdesetih godina, zbog gospodarske krize i recesije, njegovi su se govornici počeli iseljavati u velike gradove, u zapadnu Europu i osobito u Ameriku i Australiju, pa je i taj mali broj počeo gubiti sjaj.

Istriotski ili istroromanski smatra se autohtonim romanskim jezikom jugozapadne Istre, a danas je zbog višejezičnosti na tome području teže odrediti broj njegovih govornika, no smatra se kako je riječ o nekoliko desetaka aktivnih govornika i nekoliko stotina onih koji ga razumiju.

Zadarski Arbanasi govore starinskim gegijskim govorom, s kojim su u 18. stoljeću došli s područja između Skadarskoga jezera i jadranske obale. Smatra se da danas nema više od tristo aktivnih govornika arbanaškoga, i možda tripud toliko ljudi koji ga razumiju.

Muzeji danas nisu prostori sa statičnim eksponatima, u njih se pohranjuju jezici, sjećanja, kulturni identiteti, nematerijalna baština. Neopipljivo, a vrijedno čemu prijeti prolaznost, postaje tako opipljivo i trajno vrijedno, u nastojanju da se očuva... Lovimo stare riječi – zapisujemo ih, djeca su u pravu, nije samo zabavno nego je i korisno.